

Broj: 444/20-5
Podgorica, 16.12.2020. godine
DŠ

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, u skladu sa odredbom člana 41 stav 1 Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore ("Sl. list CG", br. 42/11 i 32/14) i člana 40 Pravila o radu Zaštitnika ("Sl. list CG", broj 53/14), po završenom ispitnom postupku koji je pokrenut po sopstvenoj inicijativi, a u vezi sa odabirom lektire za učenike nižih razreda osnovne škole, daje

MIŠLJENJE

I Uvod

1. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda se putem medijskog izvještavanja upoznao sa činjenicom da određeni prosvetni radnici smatraju da pojedini književni sadržaji dati kroz obaveznu lektiru nisu prilagođeni učenicima nižih razreda osnovne škole. U medijima je navedeno da su učenici nižih razreda osnovne škole (od I do IV razreda) opterećeni obimnim, neilustrovanim a obaveznim štivom za koji nisu spremni, s obzirom na dinamiku obrazovanja i opismjenjavanja do tog perioda, te to gradivo savladavaju uz pomoć roditelja i/ili učitelja koji čitaju umjesto njih. Takođe je navedeno da se planiranjem ovog sadržaja prioritet dao proporciji zastupljenosti domaćih u odnosu na strane autore, dok se nije vodilo računa o vrijednostima i cjelinama koje bi književna djela trebala da propagiraju (npr. ljubav, rodoljublje, prijateljstvo, hrabrost, čojstvo i dr.) što u mnogome obesmišljava kako obrazovnu, tako i vaspitnu funkciju u ranom razvoju i obrazovanju. Učitelji imaju mogućnost da sami prilagode gradivo te da po sopstvenom nahođenju organizuju nastavu u jednom dijelu. Kako je nakon reforme 2002. godine u velikom dijelu promijenjen izbor obaveznih lektira i da je prošlo dovoljno vremena za reviziju, što je traženo posredstvom prosvjetne zajednice Zavodu za školstvo i Zavodu za udžbenike i nastavna sredstva na šta nikada nije dobijen odgovor.

II Postupanje Zaštitnika

2. Izjašnjenje je zatraženo i dobijeno od Zavoda za školstvo (akt.br.04/64-603/20-720/2), a u istom se navodi: da je u Predmetnom programu za crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost (Zavod za školstvo, 2017) nastavi književnosti namijenjeno je 60% od ukupnih nastavnih sadržaja; da se u predmetnom programu ne koristi termin obavezna lektira, već su za prvi ciklus predložena djela za čitanje u nastavcima od strane nastavnika, a od četvrtog do devetog razreda to je predlog djela za čitanje kod kuće; da je svrha djela koja se čitaju u nastavcima ili kod kuće ispunjavanje ciljeva predmeta i ostvarivanje obrazovno-vaspitnih ishoda koji se odnose na nastavu književnosti; da su utvrđeni kriterijumi za izbor svih književnih tekstova u Predmetnom programu, uključujući i djela predložena za čitanje u nastavcima i kod kuće; da je spisak preporučenih književnih tekstova napravljen na osnovu nekoliko kriterijuma: a) adekvatnosti tekstova za dostizanje definisanih ishoda učenja, b) estetske vrijednosti književnih djela, b) tematske, strukturne i stilske primjerenosti tekstova uzrastu učenika i njihovom kulturnom i

životnom iskustvu. c) odnosa tradicionalnih književnih djela za djecu (klasika) i savremenih književnih tekstova i d) odnosa književnih djela nacionalnih književnosti i djela svjetske književnosti; da je to spisak s kojeg nastavnik bira tekstove prema svojim profesionalnim kriterijumima, i spisak ga ne ograničava - naprotiv za čitanje se može izabrati i neki drugi prikladan tekst koji nije na spisku, ali treba voditi računa o navedenim kriterijumima - prije svega o proporcionalnom odnosu rodova i vrsta, odnosno o ciljevima i ishodima programa; ukoliko se nastavnik opredijeli da uvede neko djelo koje se ne nalazi na spisku, potrebno je da se informiše šta djeca vole da čitaju i koje knjige su dobile značajne godišnje nagrade u Crnoj Gori i okruženju kao i u svijetu za najbolja ostvarenja u kategoriji književnih djela za djecu i mlade; da treba učiniti sve kako bi nastava književnosti izmirila školsko i rekreativno čitanje; da je jasno da učenici prvog ciklusa ne mogu sami čitati djela predložena za čitanje u nastavcima, već im ta djela čita nastavnik a u tome mu mogu pomoći roditelji; da nastavnik i učenici mogu odlučiti da tokom godine pročitaju samo jedno od više ponuđenih djela i na njemu ostvare ciljeve i ishode; da procjenu ostvarenosti ciljeva predmeta i obrazovno-vaspitnih ishoda predviđenih Predmetnim programom Zavod za školstvo vrši u okviru redovnog utvrđivanja kvaliteta nastave u obrazovno-vaspitnim ustanovama, koje sprovodi Odsjek za utvrđivanje kvaliteta nastave; da evaluacija i procjena zadovoljstva programom u dijelu izbora lektira nije rađena, ali su nastavnici i šira javnost imali mogućnost da daju sugestije na kompletan Predmetni program, pa i izbor djela za čitanje u nastavcima i kod kuće, na javnoj raspravi, prije njegovog konačnog usvajanja; da je komisija za izradu Predmetnog programa imala četiri članice, i to profesorice književnosti i jezika, jedna od njih je doktor filoloških nauka a jedna magistar, jedna članica je profesorica razredne nastave čime su obezbijedjeni stručni preduslovi za izradu kvalitetnog programa; da Zavodu za školstvo nijesu upućivane primjedbe učenika ni roditelja (ni Prosvjetne zajednice) na izbor književnih tekstova u Predmetnom programu, a bilo je dopisa iz medijskih kuća na koja je Zavod za školstvo blagovremeno odgovorio.

Zaštitnik je sprovodeći ispitni postupak u ovom predmetu obavio niz razgovora sa roditeljima, djecom, školskim pedagogima i razvojnim psiholozima, kao i prosvjetnim radnicima u cilju prikupljanja njihovih stavova i mišljenja u odnosu na ovo pitanje.

III Utvrđene činjenice

3. Iz pritužbe i dostavljenih izjašnjenja proizilazi:

- da su u Predmetnom programu za crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost za prvi ciklus predložena djela za čitanje u nastavcima od strane nastavnika, a od četvrtog do devetog razreda to je predlog djela za čitanje kod kuće;
- da je spisak preporučenih književnih tekstova napravljen na osnovu nekoliko kriterijuma;
- da nastavnik bira tekstove sa predloženog spiska prema svojim profesionalnim kriterijumima, i spisak ga ne ograničava;
- da nastavnik za čitanje može izabrati i neki drugi prikladan tekst koji nije na spisku, ali treba voditi računa o kriterijumima;
- da učenici prvog ciklusa ne mogu sami čitati djela predložena za čitanje u nastavcima već im ta djela čita nastavnik a u tome mu mogu pomoći roditelji;
- da evaluacija i procjena zadovoljstva programom u dijelu izbora lektira nije rađena ali su nastavnici i šira javnost imali mogućnost da daju sugestije na kompletan Predmetni program, pa i izbor djela za čitanje u nastavcima i kod kuće, na javnoj raspravi, prije njegovog konačnog usvajanja;

- da je komisija za izradu Predmetnog programa imala četiri članice, i to profesorice književnosti i jezika i profesorica razredne nastave;
- da su predložena djela za čitanje u nastavcima prilično obimna izdanja koja nisu ilustrovana a prati ih radna sveska sa setom veoma detaljnih pitanja o samom djelu.

IV Relevantni propisi

4. Ustavom Crne Gore („Sl. list CG“ br.1/7) utvrđeno je:

Dijete uživa prava i slobode primjerno njegovom uzrastu i zrelosti. (čl. 74)

Jemči se pravo na školovanje pod jednakim uslovima. Osnovno školovanje je obavezno i besplatno.

Jemči se autonomija univerziteta, visokoškolskih i naučnih ustanova. (čl.75)

5. Konvencijom o pravima djeteta UN-a, garantovano je:

U svim akcijama u vezi s djecom, bez obzira da li ih poduzimaju javne ili privatne društvene dobrotvorne institucije, sudovi, upravne vlasti ili zakonska tijela, *najbolji interesi djeteta* biće od prvenstvenog značaja. (čl. 3 stav 1)

1. Države-potpisnice priznaju pravo djeteta na obrazovanje, a da bi se ovo pravo ostvarilo postupno i na osnovi jednakih mogućnosti, one će:

- (a) Proglasiti osnovno školovanje obaveznim i besplatno dostupnim za svakoga;
- (b) Ohrabrivati razvitak različitih oblika srednjeg obrazovanja, uključujući opšte i stručno obrazovanje, učiniti ih dostupnim i pristupačnim svakom djetetu, i poduzeti odgovarajuće mjere kao što je uvođenje besplatnog obrazovanja i nuđenje finansijske pomoći u slučaju potrebe;
- (c) Omogućiti pristup visokom obrazovanju za sve, na osnovu sposobnosti, svim odgovarajućim sredstvima;
- (d) Učiniti dostupnim svoj djeci obrazovne i stručno-obrazovne informacije i savjetovanje;
- (e) Preduzeti mjere da se podrži redovno pohađanje škola i smanjenje stopa prekida školovanja.

2. Države-potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mjere da bi se obezbijedilo da se školska disciplina provodi na način primjeren dječijem ljudskom dostojanstvu i u skladu s ovom Konvencijom.

3. Države-potpisnice će unaprijediti i ohrabrivati međunarodnu saradnju u stvarima koje se odnose na obrazovanje, naročito da bi se pridonijelo eliminaciji neukosti i nepismenosti širom svijeta i olakšao pristup naučnom i tehničkom znanju i modernim nastavnim metodama. U ovom pogledu će se posebna pažnja posvetiti potrebama zemalja u razvoju. (član 28)

Države-potpisnice se slažu da se obrazovanje djeteta usmjeri ka:

- (a) Razvoju dječije ličnosti, talenta i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih punih mogućnosti; (čl. 29 stav 1 tačka 1)

6. Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju ("Sl. listu RCG", br. 064/02 od 28.11.2002, 031/05 od 18.05.2005, 049/07 od 10.08.2007, "Službeni list Crne Gore", 045/10 od 04.08.2010,... 047/17 od 19.07.2017.), propisano je:

Obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da:

- 1) obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, invaliditet, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju;
- 2) zadovolji potrebe, interesovanja, želje i ambicije pojedinca za cjeloživotnim učenjem;
- 3) omogući postizanje međunarodno uporedivog nivoa znanja, vještina i kompetencija;
- 4) razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti;
- 5) razvija svijest o državnoj pripadnosti Crnoj Gori i njenoj kulturi, tradiciji i istoriji;
- 6) omogući pojedincu, u skladu sa sopstvenim mogućnostima, uključivanje i participaciju na svim nivoima rada i djelovanja;
- 7) razvija svijest o nacionalnoj pripadnosti, kulturi, istoriji i tradiciji;
- 8) doprinosi ostvarivanju strateških ciljeva Crne Gore. (čl. 2)

V Zaključna ocjena

7. Iz sprovedenog postupka, Zaštitnik je ustanovio da se Zavod za školstvo, iako poštujući načelne smjernice za uspostavljanje predmetnog programa, nije u potpunosti i sveobuhvatno rukovodio najboljim interesima djeteta u skladu sa priho-fizičkom zrelošću učenika u dijelu odabira predloga djela za čitanje u nastavcima i kod kuće (školske lektire).

8. Naime, Zaštitnik primjećuje da se učenici ranije uzrasne dobi (od I do IV razreda osnovne škole) suočavaju sa neadekvatnom organizacijom čitanja književnih djela u nastavcima, uz pomoć učitelja i roditelja. Činjenica da djeca u toj uzrasnoj dobi, posebno u I i II razredu osnovne škole još uvijek nisu opismenjena i kao takva nisu spremna za savladavanje ponuđenih obimnih književnih tekstova (nerijetko više od 100 stranica neilustrovanog teksta). Osim toga, primjećuje se da izbor književnog djela nije konačno utvrđen već je ostavljen na procjenu samom učitelju koji po sopstvenom nahođenju može izabrati djelo za čitanje. Ovakva situacija ne garantuje djeci jednak pristup obrazovanju niti jednak kvalitet obrazovanja koji im je garantovan. U postojećoj situaciji kvalitet obrazovanja i intencija ostvarivanja utvrđenih ciljeva zavisi isključivo od volje i senzibiliteta samog učitelja. Zaštitnik je mišljenja da ova situacija umnogome dovodi u pitanje osnovne principe na polju zaštite interesa djeteta u oblasti obrazovanja kao i nacionalni standard koji bi morao biti garantovan svakom djetetu na isti način. Iako su načelno postavljeni kriterijumi odabira djela za čitanje u nastavcima, učiteljima je ostavljeno diskreciono pravo da sami procjene i odaberu djelo koje će čitati dok ove odluke ne podliježu daljoj kontroli i procjeni svrshodnosti.

9. Analizirajući položaj djeteta u odnosu na okolnosti, primjećujemo da su učenici suočeni sa često nesavladivom situacijom kada se od njih očekuje popunjavanje "dnevnika čitanja". Ova radna sveska sadrži set detaljnih pitanja u odnosu na djelo koje im je prethodnih dana čitano. Iz iskustva djece i roditelja se dolazi do zaključka da je pred djecu postavljen često nesavladiv zadatak, koji ih demotiviše jer nisu u stanju da daju odgovore a roditelje dovodi u nezavidan položaj da tragaju za najsitnijim detaljima iz literarnog teksta. Očekivanje da djeca nakon parcijalnog slušanja određene priče-djela, zapamte i daju odgovore o detaljima koji bitno ne utiču na samu fabulu i pouku koje djelo nosi je u najmanju ruku obeshrabrujuće. Iz iskustava roditelja i širih porodica koje su, sticajem okolnosti, bile uključene u čitanje i popunjavanje dnevnika čitanja se stiče utisak da je osujećen jedan od glavnih ciljeva a to je izmirivanje školskog i rekreativnog čitanja kao i motivisanje djece da zavole literarnu riječ i steknu naviku čitanja i mimo školskih obaveza. U prilog ovome ide i činjenica da su djela ponuđena kao neilustrovana i veoma obimna, te tim odbijaju djecu koja još

uvijek ne znaju da čitaju. Popunjavanje dnevnika čitanja i samo čitanje je u određenoj mjeri (u zavisnosti od senzibiliteta, dinamike rada i procjene samog učitelja) prepušteno roditeljima što umnogome pravi razliku među djecom oslanjajući se na kapacitet samog roditelja/staratelja.

10. Imajući u vidu predložen spisak djela koja se čitaju u nastavcima, činjenicu da spisak nije konačan i ne obavezuje samog učitelja kao i zahtjevnost “dnevnika čitanja” upućuje na pitanje sastava komisije koja je uspostavila ovu nastavnu jedinicu. Zaštitnik je primijetio da u sastavu komisije nije bilo predviđeno angažovanje stručnjaka iz oblasti razvojne psihologije ili dječije psihologije, te je upitno da li se istinski vodilo računa o psiho-fizičkoj zrelosti djece u zavisnosti od uzrasne dobi i očekivanja koja su pred njih postavljena. Bez namjere da dovede u pitanje profesionalnost članova komisije, Zaštitnik je mišljenja da bi komisije koje planiraju ovakve programe i nastavne jedinice trebale imati u sastavu profesionalca koji može cijeliti psihofizičku zrelost učenika, kao i kapacitet u cilju savladavanja i razumijevanja nastavne jedinice rukovodeći se ciljem koji se želi postići. U odnosu na neprihvatljivost određenih djela kako u nižim tako i u starijim razredima osnovne škole roditelji su više puta reagovali zahtijevajući da se određena djela isključe iz spiska lektira jer ih smatraju neprihvatljivim, jer kod djece izazivaju strah, uznemirenost i dr. (npr. dio u lektiri za II razred “Pinokio” u kom se govori o mrtvačkom sanduku, lektira za VI razred “crnogorske bajke”, bajka “Nafaka” u kojoj trgovac kupuje bebu od siromašnih roditelja i nakon toga je bode nožem i baca i sl.).

11. U današnje vreme, kada je tehnika zagospodarila na svim poljima naših života, posebna vještina je postalo vaspitati dijete i naučiti ga da knjige voli i da u čitanju uživa. Mnogo je razloga zbog kojih bi trebalo razvijati ljubav prema knjizi i naviku čitanja u što ranijem uzrastu. Dobra knjiga podstiče razvoj inteligencije, povezivanje govornog i pisanog jezika, obogaćivanje rečnika, produbljuje maštu i doprinosi razvoju kreativnog mišljenja, usvajanju moralnih vrijednosti i humanih poruka. Ukoliko naučimo dijete da zavoli knjige, pružićemo mu osnovu za razvoj mnogih drugih vještina, a umnogome ćemo poboljšati njegovu sposobnost komunikacije i konverzacije. Ovo je važno sa mnogo aspekata posebno imajući u vidu da su današnje generacije izložene širokoj upotrebi kompjutera, odrastaju uz tehnologiju koja ih upućuje na multitasking – istovremeno obavljanje više radnji. Uče intuitivno i nelinearno, a osnova učenja im nije, kao prethodnim generacijama, čitanje. Da li će današnja djeca postati ljubitelji knjiga ili ne, zavisi od mnogo faktora, a uloga osnovnog obrazovanja je jedan od nezaobilaznih i ključnih. Djeca nisu i ne mogu biti svjesna važnosti provociranja i gajenja ljubavi prema čitanju i književnosti uopšte. Današnje generacije od najranijeg uzrasta masovno primaju mnoštvo (često i nepotrebnih) informacija sa televizije, radija, preko računara. Mada i ove „sprave” imaju mnogo pozitivnih strana ako se pametno koriste, knjiga razbuđuje maštu i omogućuje djetetu da nauči da sluša, da bude koncentrisano i da uči nove riječi i pojmove.

Zaštitnik je mišljenja da naš obrazovni sistem mora sa dužnom pažnjom analizirati postojeće programe i spisak predloženih djela ne odbacujući primjedbe roditelja i različitih udruženja. Samo na taj način zajedničkim snagama uz stalno osluškivanje potreba djece se može doći do adekvatnog rešenja. Zaštitnik podsjeća da je djeci garantovano jednako i dostupno obrazovanje koje je usmjereno postizanju razvojnih i obrazovnih ciljeva u skladu sa psihofizičkim razvojem i to se ne smije gubiti iz vida.

Stoga, Zaštitnik u cilju ostvarivanja najboljeg interesa djeteta, daje

PREPORUKU

Ministarstvu prosvjete

- da sprovede detaljnu analizu i procjenu literarnih djela koja se obrađuju u okviru nastavnih programa književnosti u cilju ocjene njihove svrsishodnosti;

Zavodu za školstvo

- da sprovede evaluaciju i procjenu zadovoljstva nastavnog programa u dijelu predloga književnih djela za čitanje u nastavcima i kod kuće za učenike osnovne škole uz uključivanje svih savjeta roditelja, roditeljskih organizacija i učeničkih parlamenata;
- da prilikom procjene svrsishodnosti utvrđenih programa obavezno uključi stručnjake iz oblasti razvojne i dječije psihologije.

Ministarstvo prosvjete i Zavod za školstvo dužni su da Zaštitniku dostave izvještaj o mjerama i radnjama preduzetim na izvršenju preporuke u roku od 60 dana od dana prijema ovog akta.

ZAMJENICA ZAŠTITNIKA
LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA
CRNE GORE
Snežana Mijušković

D-na:

- Ministarstvu prosvjete
- Zavodu za školstvo
- a/a